

Оксана Демчук
викладач кафедри психології
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

СІМ'Я І ДИТИНА: ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОВІДНОСИН В ОНТОГЕНЕЗИ

Важливість сімейного виховання незаперечна. Ніхто не має більшого впливу на дітей, ніхто не може їх краще зрозуміти, ніж батько та мати. Роль батьків у розвитку задатків та здібностей, формуванні характеру самооцінки, в становленні особистості дитини є найголовнішою та найважливішою. Приклад батьків – основа виховання. Саме сім'я, атмосфера, яка в ній панує є причиною досягнень та негараздів у вихованні дитини. Сухомлинський В.О. писав, що дитинство – найважливіший період людського життя, і від того, яке воно було, хто вів дитину за руку в дитячі роки, що ввійшло в її розум і серце, значною мірою залежить, якою людиною стане сьогоднішній малюк.

Дитина, що росте в самотності, сама по собі, відчуває дефіцит ласки, ніжності, уваги, не може стати повноцінною людиною, а в майбутньому в тій же мірі платить своїм батькам. «Правильне виховання – це наша щаслива старість, погане виховання – це наше майбутнє горе, це наші сльози, це наша провина перед іншими людьми» – писав А.С.Макаренко в «Книзі для батьків». Щоденне спілкування, якому іноді не надають ніякого значення, створює специфічні стосунки між батьками та дитиною. Слід пам'ятати, що стиль поведінки батьків, психологічний клімат, у якому зростає дитина суттєво впливає на становлення та формування її особистості [1].

Причинами багатьох помилок у вихованні дітей є: психолого-педагогічна некомпетентність батьків, особистісні особливості батьків (тривожність, невпевненість, пасивність, конфліктність, агресивність, нетерпимість), особливості взаємин подружжя чи інших членів сім'ї, бездоглядність, гіпер- та гіпоопіка, виховання за типом «кумир сім'ї» емоційне відчуження, неприйняття, байдужість, надмірна вимогливість, бажання підкорити дітей та домогтися від них беззастережної покори та слухняності [2].

Становлення батьківства, пристосування до ролі батьків, вибір стилю взаємин з дитиною – це важкий та тривалий період. В міру зростання та дорослішання дитини роль батька, матері багаторазово видозмінюється, набуває нового значення. Батьківська роль не може бути вибрана раз і назавжди, вона має і повинна змінюватися.

Протягом немовлячого віку завданням батьків є формування у дитини довіри і прихильності до дорослих. Немовля безпомічне та абсолютно залежить від дорослого у задоволенні майже всіх своїх потреб – у їжі, безпеці, любові, спілкуванні. Відповідно до теорії Е.Еріксона, дитина у перший рік життя потрапляє у ситуацію конфлікту: початкова довіра до світу проти початкової недовіри [3]. Успішне його розв'язання залежить від характеру взаємин дітей і батьків. Якщо дитину своєчасно годують, реагують на її плач, оточують увагою, розмовляють з нею і граються – вона починає розуміти, що світ – це безпечне місце, і вона може довіряти дорослому, який стає центром розуміння світу, себе та інших людей. Якщо ж її потреби не задовольняються, особливо потреба в спілкуванні з батьками – формується базова недовіра до світу.

У період раннього дитинства роль дорослого змінюється з позиції організатора життя дитини на позицію учасника спільних дій з нею, а в кінці віку дорослий стає зразком для наслідування. Зростає самостійність та автономність дитини, вона виявляє свої бажання. Еріксон стверджував, що в цей період у розвитку дитини відбувається конфлікт між її автономією та почуттям сумніву й сорому [3]. Формується здатність до самоконтролю тілесних виявів, встановлюється співвідношення виявів впертості і добровільності дій, «хочу – не хочу». Особливості такого співвідношення залежать від готовності батьків поступово надавати дитині можливість самостійно контролювати свої дії, ненав'язливо обмежуючи її в тих сферах життя, які є небезпечними для дитини. Сором переживається як лють на себе, коли дитині забороняють бути самостійною, коли постійно або усе роблять за неї, або очікують, що вона самостійно робитиме те, що поки що не може. У результаті у дитини може сформуватися невпевненість у собі, слабка воля.

Особливого значення набувають стосунки між батьками та дітьми у дошкільному віці. Дошкільник стає більш самостійним і незалежним від дорослого. Разом з діяльністю при безпосередньому контролі і участі дорослого, він часто діє за власною ініціативою. Але при цьому зв'язки з дорослими збагачуються, стають різноманітнішими, збільшується кількість соціальних функцій, які стають під силу дошкільнику. В цей період розвиток дитини залежить від наслідків розв'язання конфлікту між ініціативністю та почуттям провини [3]. Якщо батьки визнають та задовольняють право дитини на самостійність, допитливість, творчість, проявляють до неї увагу – дитина здатна брати на себе зобов'язання, планувати, розв'язувати нові завдання, набувати нових корисних навичок, вона відчуває емоційне благополуччя, в результаті якого виникає відчуття впевненості і захищеності. Якщо дитині бракує любові і турботи, вона може переживати відчуження у формі страху, втрачає упевненість у собі, відчуває себе покинутою і самотньою. Страх, що пов'язаний з відчуттям відчуженості провокує стан сильної тривоги, неспокою, душевного сум'яття. Почуття провини виникає у дитини, коли батьки не заохочують її до самостійності, критикують, звинувачують або надмірно карають.

Дитина, яка позбавлена любові, має менше можливостей для досягнення високої самоповаги, створення стійкого, позитивного Я-образу, побудови теплих стосунків з іншими людьми. Вивчення особистості людей, які страждають на невротичні розлади, відчувають труднощі у спілкуванні та професійній діяльності, свідчить про те, що всі ці явища набагато частіше виявляються в людей, яким у дитинстві бракувало батьківської уваги і тепла[4].

Література

1. Как вырастить здорового ребенка /Под ред. В.П.Алферова. – Л.: Медицина, 1991.
2. Семья в психологической консультации / Под ред. А.А.Бодалева, В.В.Столина. – М.: Педагогика, 1989.
3. Крайг Г., Бокум Д. Психология развития. – 9-е изд. – СПб.: Питер, 2004.
4. Захаров А.И. Неврозы у детей и психотерапия. – СПб.: Союз, 1998.